

УДК 373.3.016:811.161.2'354

Вітюк В. В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та методики початкової освіти
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
E-mail: vitjukvalentyna@rambler.ru

Каптур Г. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та методики початкової освіти
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
E-mail: hkaptur@i.ua

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ОРФОГРАФІЧНИХ ПОМИЛОК УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті визначено основні причини орфографічних помилок учнів початкової школи як загального характеру, так і причини, пов'язані з методикою навчання орфографії та індивідуальними особливостями молодших школярів. Автори наукової розвідки вбачають вирішення питання учнівської грамотності шляхом розв'язання проблем соціального характеру, введення в дію обов'язкового єдиного мовного режиму та впровадження чітко визначених правописних правил і системи вправ та завдань.

***Ключові слова:** орфографія, правопис, орфографічні вміння й навички, абсолютна й відносна орфографічна грамотність, орфографічні помилки.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Впродовж останніх років на сторінках методичних журналів і посібників питанню навчання орфографії приділяється значна увага, проте із загальноосвітніх шкіл продовжують виходити учні, у знаннях яких багато формалізму, вони недостатньо володіють усним і писемним мовленням, низьким залишається рівень правописної грамотності. Однією з причин такого стану є розрив між теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками школярів. Часто спостерігаємо на практиці, як учні, напам'ять вивчивши правила, не завжди користуються ними під час вибору написань, покладаються на слух або зорову пам'ять, не мають належних навичок швидко й безпомилково застосовувати теорію на практиці. Крім того, типовими є ситуації, коли учні, аналізуючи орфограми разом з учителем, ніби й засвоюють навчальний матеріал, а залишаючись сам на сам із правописними завданнями, допускають помилки. Невисокий рівень орфографічної вправності пояснюється недостатньою кількістю вправ для формування в учнів відповідних умінь і навичок та відсутністю на уроках чіткої системи в роботі з орфографії. Не реалізується принцип навчання орфографії у зв'язку з розвитком зв'язного мовлення учнів.

Вчителі-практики стверджують про загальновідомий факт: скільки б не тренувати учнів у написанні різних орфографічних вправ, неможливо сформувати у них уміння і навички правильного письма: чимало школярів, які без помилок пишуть диктанти й успішно виконують вправи із граматики та орфографії, у роботах творчого характеру роблять значну кількість помилок, порушуючи іноді найелементарніші правила правопису. Це пояснюється тим, що учням важко самостійно сформулювати й оформити свої думки на письмі, їхня увага роздвоюється між правописом і змістом викладу думок.

Часто на практиці доводиться спостерігати, коли учень у письмових роботах засвідчує неординарні творчі здібності, виявляє ознаки самостійної життєвої позиції, але робить значну кількість помилок. Іноді у таких випадках можна почути знайому фразу вчителя: «Який (а) ти неухажливий (а)!». На нашу думку, причиною орфографічних помилок у письмових роботах є не тільки неухажливість учня, але й невміння розпізнавати орфограми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базою для нашого дослідження стали теоретичні положення праць представників граматичного напрямку в навчанні орфографії (Д. Богоявленського,

К. Ушинського, Ф. Бусласва, Д. Тихомирова, М. Бунакова, С. Чавдарова та ін.), ідеї яких продовжили сучасні дослідники правопису (О. Біляєв, Л. Симоненкова, М. Вашуленко, М. Бардаш, Н. Шкуратяна, О. Хорошковська, І. Хом'як, Л. Райська, О. Коломійченко, О. Караман, С. Яворська, М. Николин, О. Антончук та ін.). Аналіз наукових джерел засвідчив, що дослідники пропонували різні підходи до орфографічних вправлянь: роботу над орфографічними помилками (О. Біляєв); авторські розробки вивчення правопису іменників, прикметників, числівників, займенників, прислівників, дієприкметників, дієприслівників, прийменників, часток (М. Бардаш); опрацювання орфографічного матеріалу на фонетико-орфоепічній основі (Л. Симоненкова, М. Вашуленко, О. Караман); систему вправ залежно від лінгвістичної природи написань в умовах близькоспоріднених мов (О. Хорошковська); технологію формування у школярів орфографічних навичок у зв'язку з різними структурними рівнями української мови в умовах інтерференційного мовленнєвого середовища (І. Хом'як); навчання української орфографії у зв'язку з вивченням будови слова і словотвору в школах із російською мовою навчання (С. Яворська, О. Коломійченко); технологію застосування методу вправ і його місце на уроках вивчення орфографії (О. Антончук). Проте, незважаючи на певні здобутки в методиці навчання орфографії, проблема формування у молодших школярів правописних умінь і навичок потребує подальшого вирішення.

Мета і завдання статті. Спостереження за навчальним процесом, аналіз рівня оволодіння молодшими школярами орфографічними уміньми й навичками дозволили зробити висновок про те, що проблема удосконалення орфографічної грамотності учнів загальноосвітніх навчальних закладів є актуальною у наш час і потребує подальшого вирішення. З огляду на це ми задалися метою: проаналізувати основні причини орфографічних помилок учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Однією із ключових проблем навчання української мови у загальноосвітньому навчальному закладі є формування в учнів стійких правописних умінь і навичок як невід'ємних складників писемного мовлення, оскільки грамотність у широкому розумінні означає вільне володіння мовним багатством, вміння самостійно створювати зв'язні висловлювання, у вузькому – орфографічну та пунктуаційну грамотність.

Керуючись визначенням Л. Щерби про загальну грамотність, О. Текучов вирізняє абсолютну орфографічну грамотність, якою володіє обмежене число спеціалістів, і відносну, властиву практично всім освіченим людям. Під відносною грамотністю розуміється володіння певним обсягом орфографічних умінь у порівнянні із загальною кількістю чинних у мові правописних правил [2, с. 282]. До того ж, варто зауважити, що не всі вивчені у школі правила утримуються в пам'яті людини, дуже часто багато хто пише інтуїтивно, не задумуючись. Проте всі носії мови, незалежно від посад, які вони обіймають, участі у суспільному житті тощо, користуються мовою. Очевидно, найголовнішим є те, щоб людина будь-якого віку та фаху володіла комунікативними вміннями, могла точно, переконливо, за потреби образно й емоційно передати власні думки, зацікавити слухача своєю інформацією, переконати його в чомусь. Тому початкова школа має на меті сформувати в учнів лише відносну орфографічну грамотність, оскільки навчальною програмою передбачено вивчення окремих орфограм із правописної системи української мови.

На основі багаторічної практики В. Сухомлинський стверджував, що «однією з причин неграмотності учнів є вбога, примітивна мова в дитинстві й ранній юності – в роки, коли формується людина, коли утверджуються її пізнавальні й творчі сили ... Шлях боротьби за високу успішність, – вважав він, – лежить передусім через мовну культуру, бо мовна культура – живодайний корінь культури розумової» [6, с. 11]. Цілком слушними з цього приводу є міркування І. Синиці про те, що «коли говорять про покращання успішності з мови, то мають на увазі, в першу чергу, піднесення орфографічної грамотності учнів. Звичайно, це дуже важливе завдання школи і розв'язання його має велике значення для піднесення загальної культури мови» [5, с. 5].

Безперечно, школа не повинна готувати лише письменників і ораторів. К. Бархін зауважував, що «численні випуски новелістів, фейлетоністів та ін. були б великим нещастям для нашої країни – такої грізної армії професійних працівників преси, нам, звичайно, не треба...» [1, с. 3]. Однак зі школи

повинні виходити учні, які вміють розмовляти і писати правильно, послідовно, переконливо. Завдання вчителя полягає в тому, щоб довести учнів до рівня відносної грамотності, де правописну вправність необхідно розглядати не лише як орфографічну та пунктуаційну довершеність, а в більш широкому плані – вільно володіти мовним багатством та вмінням самостійно створювати зв'язні висловлювання.

Зазначимо, що орфографія повинна підпорядковуватися практичній меті вивчення мови як засобу спілкування. І. Хом'як вважає, що коли «на уроках учням пояснюється матеріал, ілюструються приклади, школярі завчають теорію, виконують вправи з традиційними умовами – замість крапок вставити потрібні букви; розкрити дужки, вибрати правильне написання з низки можливих, – тобто учні засвоюють орфографічні знання і в основному виробляють лише вміння, за що їх оцінюють; і ось на цьому етапі більшість учнів втрачає інтерес до орфографії. Для вироблення ж міцних орфографічних навичок потрібно широко застосовувати синтетичні вправи, виконувати різноманітні завдання з розвитку писемного мовлення, систематично вмотивовувати потребу застосування набутих навичок у різних сферах мовленнєвої діяльності» [7, с. 74].

За нашими спостереженнями, як засвідчує аналіз стану правописної грамотності молодших школярів, у багатьох учнів початкової школи не сформовано належних навичок грамотного письма. Причини низької орфографічної грамотності різні. Серед них варто виділити: а) причини загального характеру: 1) відсутність єдності у роботі вчителів і батьків з розвитку культури усного спілкування як основи грамотного письма; 2) вплив мовленнєвого середовища (безграмотне оточення, місцеві діалекти, суржик і т. ін.); 3) знижений інтерес учнів до уроків української мови; і б) причини, пов'язані з методикою навчання орфографії та індивідуальними особливостями учнів: 1) нестійкість уваги, нерозвинені пам'ять і чуття мови у молодших школярів; 2) незнання учнями правописних правил, прогалини в знаннях; 3) невміння застосовувати правила на практиці, зокрема під час творчих робіт; 4) недостатня кількість тренувальних вправ і завдань для формування автоматизованих навичок; 5) відсутність системи формування й удосконалення правописних умінь і навичок в учнів початкової школи.

Слушно підтверджує визначені нами причини орфографічних помилок молодших школярів думка І. Хом'яка про те, що неграмотність учнів спричинена «впливом середовища: а) дія на мовлення школяра місцевого говору або іншої, нерідної учневі мови; б) вплив «вулиці»; в) вплив неохайного книжного і газетного мовлення; г) вплив мовлення вчителів, які погано володіють нормами літературної мови, що особливо неприпустимо» [7, с. 59–60]. Заслуговує на увагу позиція О. Горошкіної щодо визначення причин виникнення розриву між правописними знаннями й вміннями: 1) суржик; 2) наявність помилок у ЗМІ та рекламі; 3) складність правопису; 4) надмірна затеоретизованість навчального курсу; 5) зниження інтересу учнів до вивчення української мови [3, с. 256]. В. Кучеренко та М. Сердюк до причин орфографічних помилок, визначених О. Горошкіною, додають постійне користування учнями смс-повідомленнями та готовими мовними шаблонами, що пропонуються різноманітними Інтернет-ресурсами, які хоч і полегшують процес листування, але суттєво знижують комунікативний рівень людини та її здатність до критичного мислення, що призводить, у свою чергу, до орфографічної неграмотності [4, с. 124].

Разом з тим, на нашу думку, розосередженість орфографічних тем (орфографія вивчається у взаємозв'язку з фонетикою, будовою слова, морфологією тощо) не сприяє досягненню потрібної системності у правописних знаннях молодших школярів. Крім того, причинами недостатньої правописної грамотності учнів є слабка начитаність школярів, недостатня кількість годин на узагальнення і систематизацію орфографічних знань, умінь і навичок, незацікавленість батьків в успішному навчанні дітей і т. ін. Сучасні діти мало читають, вони більше часу проводять за телевізором, комп'ютером, тому у них не формуються правильні графічні образи слів, у свою чергу, в наш час батьки не можуть довести власним дітям життєву необхідність бути грамотними, оскільки в країні на низькому рівні престижність освіченості. Батьки також не відчують потреби в удосконаленні свого усного мовлення як одного з показників писемної грамотності, оскільки відсутня чітка законодавча база для розвитку державної української мови.

Аналіз уроків української мови, бесіди з учнями переконують у тому, що орфографічні помилки найчастіше виникають не тому, що учень не знає правила (більша частина учнів знає теорію), а тому, що він не вміє застосовувати його у власних висловлюваннях. Спостереження за учнями під час написання творчих робіт свідчать, що вони досить рідко замислюються у процесі письма, навіть найскладніші випадки не викликають у них сумнівів, хоч пишуть не завжди правильно. Звідси випливає висновок про те, що не можна обмежувати навчання правопису лише теоретичними знаннями, традиційними вправами на зразок: на місці крапок поставити потрібні букви, розкрити дужки, вибрати правильне написання тощо. Для формування стійких орфографічних навичок потрібно використовувати творчі вправи і завдання, які сприяють застосуванню набутих правописних знань у різних сферах мовленнєвої діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, до причин орфографічної грамотності ми відносимо, як причини загального характеру, так і причини, пов'язані з методикою навчання орфографії та індивідуальними особливостями учнів початкової школи. На нашу думку, вирішення питання учнівської грамотності активізується тоді, коли будуть зняті проблеми соціального характеру, коли у школі буде діяти обов'язковий єдиний мовний режим, який поки що залишився в минулому, і коли правописні закономірності будуть засвоюватися послідовно за допомогою чітко визначених правил і системи вправ та завдань. Як доречно наголошує І. Хом'як: «Системність вправ – це перша і головна умова їх успіху, нестача цієї системності – головна причина, чому чисельні і тривалі вправи з орфографії дають досить невисокі результати» [7, с. 176].

Список використаної літератури

1. Бархин К. Б. Творческая работа по родному языку / К. Б. Бархин. – К., 1924. – С. 3–18.
2. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови у початковій школі / М. С. Вашуленко. – К. : Літера ЛТД, 2012. – 364 с.
3. Горошкіна О. М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: [монографія] / О. М. Горошкіна. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 362 с.
4. Сердюк М. В. Методичні позиції навчання орфографії у процесі роботи над зв'язним висловлюванням учнів молодшого шкільного віку / М. В. Сердюк // Молодий вчений. – № 1 (04). – Січень, 2014. – С. 123–127.
5. Синиця І. О. Психологія писемної мови / І. О. Синиця. – К. : Радянська школа, 1965. – С. 5–37.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. Т. 2 / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 11–15.
7. Хом'як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі / І. М. Хом'як. – Рівне : ППФ «Волинські обереги», 1998. – 228 с.

Витюк В. В., Каптур Г. А. Основные причины орфографических ошибок учащихся начальной школы.

Аннотация

В статье определены основные причины орфографических ошибок учеников начальной школы как общего характера, так и причины, связанные с методикой обучения орфографии и индивидуальными особенностями младших школьников. Авторы научного исследования предлагают решение вопроса грамотности учащихся путем решения проблем социального характера, введения в действие обязательного единственного речевого режима и внедрения четко определенных правописных правил, системы упражнений и заданий.

Ключевые слова: орфография, правописание, орфографические умения и навыки, абсолютная и относительная орфографическая грамотность, орфографические ошибки.

Vityuk V. V., Kaptur G. A. The main reasons of pupils' spelling mistakes in the primary school.

Summary

Taking into consideration a low level of pupils' literacy spelling, typical mistakes in creative works, lack of close connection between theoretical knowledge and practical skills and abilities, it should be supposed the problem of pupil's upgrading in spelling literacy is one of the key in studying of Ukrainian language in the primary school.

Considering the problem we set the goal: to analyze the main reason of spelling mistakes of pupils in the primary school.

The object of research is the process of the formation the spelling abilities and skills of pupils in the primary school.

The subject is the system of the work which based on avoiding the main reason of pupil's spelling mistakes in the primary school.

The analysis of lingvodidactic and psychological literature, studying the scientific thoughts of K. Barnin, V. Suhomlynskiy, I. Homyak, L. Shcherba gives us the possibility to determine the reasons of spelling literacy dealing with the method of studying the individual peculiarities of pupils in the primary school.

To our mind, the solution of pupil's literacy is activated only than when the problems of social character can be resolved the only language regime will be acted at school, nowadays it is in the past and when spelling rules will be mastered logically by means of distinctive and determined system of exercises and tasks.

Key words: *spelling, spelling abilities and skills, perfect and relative literacy, spelling mistakes.*

УДК 811.111'06'373

Войтюк С. М.,
кандидат філологічних наук,
професоркафедри іноземних мов та технічного перекладу
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
E-mail: svitlo2007@ukr.net

КОМІЧНЕ ТА ЙОГО АКТУАЛІЗАЦІЯ В «ІСТОРІЇ ТОМА ДЖОНСА, ЗНАЙДИ» ГЕНРІ ФІЛДІНГА

У статті розглядаються засоби актуалізації категорії комічного у контексті розвитку англійського просвітницького роману та творчості Генрі Філдінга.

Ключові слова: *комічна епопея у прозі, іронія, текст, комунікативно-прагматична інтенція.*

*... but the romance of Tom Jones – that
exquisite picture of humour and manners –
will outlive the palace of the Escorial
and the imperial eagle of Austria
Edward Gibbon*

Становлення художньої прози в епоху Просвітництва в Англії відбувалось одночасно з укладанням норм англійської літературної мови. Багатогранна щодо жанрових різновидів творчість Генрі Філдінга повною мірою віддзеркалює живі тенденції цього процесу, що зумовлює **актуальність** обраної теми. Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговує один із найвизначніших зразків – роман «Том Джонс» (*The History of Tom Jones, a Foundling, 1749*).

У передмові до збірника літературознавчих досліджень, присвячених інтерпретації роману Г. Філдінга «Том Джонс», автор і видавець М. К. Баттестін називає цей твір «останнім і найдовершенішим досягненням Англії епохи Августа» [20]. Термін «епоха Августа» (*Augustan Age*) був запозичений англійцями у стародавніх римлян часів правління імператора Августа і творчості Віргілія, Горация та Овідія для визначення періоду найбільшого розквіту англійської національної прози [30, с. 23]. Межі цієї періодизації зазвичай датовані 1680–1750-ми роками, але дослідник А. Р. Хамфріз розширює ці рамки до 1660–1780 років, мотивуючи свій висновок тим, що саме у цей період в англійській літературі панує однакова тенденція «бачення світу» [26, с. 15].

Генрі Філдінг визначав жанр «Історії Тома Джонса, знайди» як комічну епопею у прозі («*comic epic in prose*» [23]). Основні ознаки, разом із визначенням цього жанру, були викладені ним у передмові до роману «Джозеф Ендрюс» (*The History of the Adventures of Joseph Andrews and His Friend, Mr. Abraham Adams, 1742*): «*a comic romance is a comic epic-poem in prose; differing from comedy, as the serious epic from tragedy*», «*In the diction I think, burlesque itself may be sometimes admitted*» [23]), а згодом доповнені і розвинуті у вступних розділах до «Тома Джонса» («*prosaic-comi-epic writing*» [24, с. 199]). Розглядаючи комічну епопею як різновид англійського реалістичного роману у період його становлення, літературознавці користуються терміном «роман» [1; 18; 20; 21; 26; 27; 34; 35] і, наслідуючи видавців, скорочують автентичні версії назв романів лише до імен їх головних героїв так, як це зроблено на обгорткових сторінках видань, опублікованих після смерті (за життя заголовки залишали у повній авторській редакції) письменника [22; 23; 24].

Генрі Філдінг не випадково називав свої романи «комічними епопеями». Сміх як ефективний засіб боротьби з марнославством посідає важливе місце в естетичній системі поглядів просвітників.